

Paweł Kuczura*

Białoruska polityka historyczna (ostatnie lata XX wieku – 2018)

Belarus's Historical Policy (Late 20th Century – 2018)

ABSTRACT:

Today's historical policy in Belarus has its roots in the situation which took place in this sphere in Soviet times. The main theme here is the Second World War, or more precisely the war between Germany and the USSR in 1941-1945 (the Great Patriotic War). The theme of war is often used instrumentally to achieve specific political objectives. Other elements of Soviet ideology are also continued (celebration of communist holidays, reference to Soviet traditions in the activities of youth organisations). In 2014-2018, however, there was an opposite trend, most often associated with the events in Ukraine, which caused anxiety among the Belarusian management (the article also shows other possible causes). First of all, it concerns the attitude towards important historical events (proclamation of independence in 1918, Stalinist repressions) and entire periods (the era of the Grand Duchy of Lithuania). These changes can rather be considered as partial only.

The toponymic policy of the Belarusian authorities (its historical component) was also analyzed. In this respect, Belarus today bears resemblance to Soviet times, although changes are taking place here as well. The transformations do not concern the names of existing streets and squares, but of the new ones. In the capital, in all new housing estates, streets are named after the activists of Belarusian history and culture of various epochs, with particular emphasis on the period to the USSR.

Another element of historical policy is the erection of monuments to outstanding individuals. The dominance of the Soviet heritage with monuments to Lenin in the central squares of most cities has also been preserved, but monuments to Belarusian history activists have also been erected in recent years. The mass erection of typical monuments of the national pantheon has not yet taken place.

* Badacz niezależny.

KEYWORDS:

historical politics, historical myth, repression, identity, propaganda

Polityka historyczna niepodległego państwa białoruskiego nie wzbudzała dotychczas szczególnego zainteresowania badaczy. Podczas gdy w krajach sąsiednich tematyka związana z wykorzystaniem historii do własnych celów przez będące u władzy siły polityczne jest obiektem studiów na profesjonalnym poziomie już od dłuższego czasu, odniesienie do tego tematu na Białorusi bywa sporadyczne¹. Jest to po części związane z brakiem specjalnych instytutów odpowiedzialnych za prowadzenie polityki historycznej, co jednak nie oznacza braku polityki jako takiej. Funkcje jej realizacji są rozdzielone między wiele organów i organizacji, do których zaliczyć można struktury instytucji państwowych, kultury, mediów, organizacji młodzieżowych, a także wydziały pracy ideologicznej przy organach władzy wykonawczej. Opracowanie wspólnych podstaw dla takiej polityki, oprócz inicjatyw podejmowanych przez głowę państwa, zostało ostatnio powierzone, na ile można sądzić, Instytutowi Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi.

¹ W pierwszej kolejności należy wymienić monografię Rainera Lindnera, w której poruszony został problem sytuacji niepodległej Białorusi pod koniec XX wieku: R. Lindner, *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in Weißrußland im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1999 (dalsze cytowanie w przekładzie białoruskim: Р. Лінднер, *Гісторыкі і ўлада: нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX-XX ст.* Мінск – Санкт-Пецярбург 2005 [R. Lindner, *Gistoryki i vlada: nacyjatorčy praces i gistoryčnaja palityka v Belarusi XIX-XX st.*, Minsk – Sankt-Pecjarburg 2005]. Zob. także: Г. Сагановіч, *Вайна з беларускай гісторыяй*, „Arche Скарына”, 2001, № 3, s. 11-18 [G. Saganovič, *Vajna z belaruskaj gistoryjaj*, „Arche Skaryna”, 2001, № 3, s. 11-18]; В. Е. Снапковский, *Историческая политика в Беларуси в период перестройки и парламентской республики (1985-1994 гг.)*, „БГУ. Труды факультета международных отношений”, вып. 5, Минск 2014, s. 65-66 [В. Е. Snapkovskij, *Istoričeskaja politika v Belarusi v period perestrojki i parlamentskoj respubliki (1985-1994 gg.)*, „BGU. Trudy fakulteta meždunarodnych otnošenij”, вып. 5, Minsk 2014, s. 65-66]. Проблему uogólnienia sytuacji w zakresie badań polityki historycznej i pamięci historycznej zawiera numer tematyczny „Arche”, poświęcony tej problematyce: „Arche”, 2013, № 2. Jednak od tego czasu zaszły znaczące zmiany, wymagające nowego zbadania. Problematyka ta omówiona jest ponadto w monografii Zdzisława Juliana Winnickiego: Z. J. Winnicki, *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003. Praca ta spotkała się jednak z niezwykle negatywną reakcją białoruskich badaczy stosunków polsko-białoruskich. Między innymi Aleś Smalanczuk w swojej recenzji w ogóle podał w wątpliwość jej naukowy charakter. Zob.: А. Смалянчук, *У пошуках ворага польскай нацыі*, „Беларускі гістарычны агляд”, т. 10, сш. 1-2, 2003, s. 255-280 [A. Smalančuk, *U pošukach voraga polskaj nacyi*, „Belaruski gistoryčny aglad”, т. 10, сш. 1-2, 2003, s. 255-280].

Obecny stosunek państwa do historii sięga korzeniami do sytuacji powstałej jeszcze w czasach radzieckich². Stosunkowo słaba warstwa inteligencji naukowej i twórczej we wczesnych latach istnienia Białoruskiej SRR (wynik późnego rozwoju ruchu narodowego), w tym słabość kadr nauk historycznych, a także stosunkowo silniejsze represje wobec inteligencji w porównaniu z sąsiednimi republikami doprowadziły, już po śmierci Stalina, do sytuacji skrajnego konformizmu w życiu społecznym republiki. Tematyka badań nad historią została ograniczona do trzech bloków: historii społeczno-ekonomicznej (głównie chłopstwa), historii ruchu rewolucyjnego oraz wojny lat 1941-1945. Tematy związane z historią polityczną i dziejami wojen w średniowieczu i czasach nowożytnych były nieoficjalnie zakazane. W rezultacie powstała pewnego rodzaju próżnia wiedzy historycznej, która w świadomości masowej stopniowo wypełniała się rosyjskimi bohaterami i mitami. Również w nieco zmodyfikowanej formie nastąpił powrót elementów „zachodniorusizmu”. Chociaż nie negowano samodzielności narodu białoruskiego, faktycznie negowano samodzielność jego historii, która od czasu przyłączenia ziem białoruskich do Wielkiego Księstwa Litewskiego była rozpatrywana wyłącznie w kontekście rzekomego dążenia do „zjednoczenia” w jedno państwo z narodem rosyjskim. Istniały również ogromne problemy w obszarze przekazywania wiedzy historycznej. W BSRR nie było nawet własnego czasopisma historycznego: wszystkie próby jego założenia kończyły się fiaskiem³. Po represjach, którym poddano bezwzględną większość pisarzy, literatura białoruska pozostawała w podobnym stanie konformizmu. Prawie nie było prozy historycznej, z wyjątkiem fenomenu Uładzimira Karatkiewicz. W rezultacie w czasach radzieckich, w przeciwieństwie do innych republik, trudno tu mówić o integralnej narodowej narracji historycznej – ta, która zdążyła się wykształcić pod koniec lat 20. XX wieku, występowała później zaledwie fragmentarycznie (naświetlenie działalności Franciszka Skaryny, Konstantego Kalinowskiego). Historia sprowadzała się do etnografizmu, zablokowano rozprzestrzenianie własnych mitów narodowych i dopiero w latach 60.-70., w wyniku dojścia do władzy Białorusinów z „partyzanckim rodowodem”, powstaje tzw. mit partyzancki – obraz Białorusi jako republiki-partyzantki,

² Bardziej szczegółowo oddzielne wątki zob.: P. Лінднэр, op. cit.

³ Г. Сагановіч, *Чаму ў БССР не было гістарычнага часопіса*, „Беларускі гістарычны агляд”, т. 24, сш. 1-2, 2017, s. 161-180 [G. Saganovič, *Čamu v BSSR ne bylo gistoryčnaga časopisa*, „Belaruski gistoryčny aglad”, t. 24, sš. 1-2, 2017, s. 161-180].

a samych Białorusinów – jako narodu partyzanckiego⁴. Według tegoż wzorca w podręcznikach i nielicznych skąpych publikacjach zaczęto przedstawiać także rolę Białorusinów w bardziej odległych czasowo wojnach (rosyjsko-polskich, rosyjsko-francuskiej 1812 roku, która na rosyjską modłę jest nazywana wojną ojczyźnianą, wielkiej wojnie północnej, zwanej po prostu północną)⁵.

Na początku istnienia Białorusi jako niepodległego państwa zaczęto w nowy sposób ujmować radziecką przeszłość, wzrosło zainteresowanie czasami poprzedzającymi powstanie Związku Radzieckiego i na tym tle opracowywano wymagania dotyczące nowej polityki w dziedzinie historii, w pierwszej kolejności – zmiany w sferze edukacji. Istotna była również kwestia publicznych wydarzeń o charakterze memorialnym. Fakt, że u władzy znajdowała się wybrana jeszcze za czasów radzieckich Rada Najwyższa i wyznaczony przez nią rząd, nie sprzyjał radykalnej rewizji historii, chociaż przekształcenia w życiu społecznym i politycznym umożliwiły znaczące zmiany w tym kierunku. Po wyborze Aleksandra Łukaszenki na prezydenta proces ten zaczęto wstrzymywać i na pierwszy plan powróciła przeszłość radziecka.

Główne miejsce w polityce historycznej zajęła tematyka II wojny światowej, a dokładniej – wojny między Niemcami a ZSRR w latach 1941-1945 (wielka wojna ojczyźniana). Zwrócenie się ku przeszłości radzieckiej i wojnie wywoływało nostalgię wśród większości ludności, której młodość minęła, za ZSRR, a także było odwołaniem do tragicznych doświadczeń narodu białoruskiego w czasie wojny, kiedy to według oficjalnych danych zginęła jedna czwarta ludności republiki⁶, w związku z czym temat ten wciąż żyje i jest

⁴ Zobacz np.: Д. Ситникова, *Партизан: приключения одного концепта в стране большевиков*, [w:] А. Р. Усманова (отв. ред.), *Белорусский формат: невидимая реальность*, Вильнюс 2008, s. 297-433 [D. Sitnikova, *Partizan: priklucheniya odnogo koncepta v strane bolševikov*, [w:] А. R. Usmanova (otv. red.), *Belorusskij format: nevidimaja realnost'*, Vilnius 2008, s. 297-433].

⁵ Zobacz np. krytykę М. Улашчыка akademickiej „Historii BSSR” 1981 r.: М. Улашчык, *Гісторыя з... «Гісторыяй»*, „Нёман”, 1983, № 3, s. 168-171 [M. Ulaščyk, *Gistoria z..., „Gistoryjaj”*, „Neman”, 1983, № 3, s. 168-171].

⁶ Tj. 2,2 mln ludzi, zob. np.: *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 2, Мінск 1994, s. 434 [*Encyklopedia gistoryi Belarusi*, т. 2, Minsk 1994, s. 434]. Dane te przez długi czas nie były podawane w wątpliwość, ale metodologia obliczeń obecnie budzi kontrowersje – proponuje się skorygowanie ich zarówno w dół, jak i w górę. Ostatnio zaczęła się nawet pojawiać liczba mówiąca o jednej trzeciej populacji, co niesie za sobą już oczywiste cechy wiktyimizacji. Ostatnio także А. Łukaszenka ogłosił, że „straciliśmy co trzecią osobę w czasie wojny”: Встреча с группой американских аналитиков, *Президент Республики Беларусь: Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь*, 06.11.2018, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-gruppoj-amer-

aktualny w pamięci narodu. Dziś jest to główny mit historyczny, na którym państwo próbuje budować białoruską tożsamość.

Temat wojny wykorzystywano również w sposób instrumentalny, by osiągnąć konkretne cele polityczne, gdy władzę wynoszono do roli gwaranta pokoju i stabilności, a opozycja wiązała się z kolaborantami czasów II wojny światowej. Tak było w słynnym filmie propagandowym Juryja Azaronka „Nienawiść. Dzieci kłamstwa”, pokazanym w telewizji w przededniu referendum w 1995 roku. Jednym z pytań, które zostały poddane pod referendum, była zmiana symboliki – godła i flagi – na radzieckie, nieco zmodyfikowane symbole BSRR, do czego w rezultacie doszło. Jako jeden z powodów wskazywano wykorzystywanie symboli narodowych przez tychże kolaborantów⁷. Jeśli chodzi o przeciwników Łukaszenki, można zauważyć, że temat wojny raczej nie jest artykułowany w opozycyjnym dyskursie historycznym, a próby rewizji przeszłości skierowane są przede wszystkim na tematy związane z historią Wielkiego Księstwa Litewskiego, Białoruskiej Republiki Ludowej i represjami stalinowskimi.

Później, w 1996 roku, podczas kolejnego referendum, zadano pytanie o przeniesienie Dnia Niepodległości z 27 lipca, kiedy to w 1990 roku została ogłoszona deklaracja suwerenności państwowej, na 3 lipca – dzień wyzwolenia Mińska spod okupacji hitlerowskiej w 1944 roku. Dziś Dzień Zwycięstwa 9 maja i Dzień Niepodległości 3 lipca to główne święta państwowe, które są organizowane przez najwyższe władze państwowe i obchodzone z ich udziałem. Zwycięstwo w wojnie jest „wydarzeniem konstytutywnym” i pretenduje w ten sposób do mitu założycielskiego: podczas wojny „narod radziecki”, w tym Białorusini, otrzymał chrzest bojowy i udowodnił, że ma prawo do istnienia. Dlatego też na białoruskich uczelniach wyższych prowadzone są zajęcia obowiązkowe z „Wielkiej wojny ojczyźnianej narodu radzieckiego (w kontekście II wojny światowej)”. Pozorna sprzeczność między „radzieckim” a „białoruskim” narodem przez dłuższy czas nie odgrywała istotnej roli, ponieważ spośród wszystkich byłych republik ZSRR jedynie Białoruś kładła tak duży nacisk na zachowanie przeszłości radzieckiej. Dziś jednak zwycięstwo w wojnie zbliża do siebie białoruską i rosyjską politykę

ikanskix-analitikov-19813/ [Vstreča s grupoj amerikanskich analitikov, *Prezident Respubliki Belarus*: *Oficyalnyj Internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus*, 06.11.2018, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-gruppoj-amerikanskix-analitikov-19813/].

⁷ Р. Лінднэр, *op. cit.*, s. 408.

historyczną (w tej relacji białoruska pozostaje starsza). Na tej płaszczyźnie dalsza eksploatacja tych idei sprawia, że świadomość masowa jest bardziej narażona na propagandę rosyjską, agresywną w wyższym stopniu w porównaniu z białoruską, która cechuje się raczej charakterem ochronnym. Również wszelkie rozważania na temat „jednego narodu” – zamiast jednoczyć naród, zwiększają ryzyko asymilacji.

Poza tym Białoruś jest jedynym państwem postradzieckim, w którym rocznica wybuchu rewolucji październikowej, 7 listopada, nadal ma status święta państwowego i jest dniem wolnym od pracy. Co prawda, zazwyczaj w tym dniu nie odbywają się już duże imprezy, jednakże w 2017 roku jubileusz stulecia tych wydarzeń obchodzono huczniej niż zwykle: w mityngach uczestniczyli przedstawiciele rządu i członkowie Białoruskiego Republikańskiego Związku Młodzieży, otwarte zostały wystawy muzealne poświęcone „Wielkiemu Październikowi”, Ministerstwo Łączności wyemitowało znaczek pocztowy „100 lat rewolucji październikowej”, pierwsze strony szeregu regionalnych gazet zdobiły wizerunki krążownika Aurora i rewolucyjnych marynarzy szturmujących Pałac Zimowy, a w Homlu odbyła się rekonstrukcja (sic!) tych wydarzeń⁸. Jako kontynuację tradycji leninowskiego Komsomołu w 1997 roku odtworzono także wymieniony wyżej związek młodzieży (do 2002 roku – Białoruski Patriotyczny Związek Młodzieży), który posiada dołowe organizacje we wszystkich placówkach szkolnych. W październiku 2018 roku organizacja hucznie obchodziła 100-lecie Komsomołu⁹, a władze zorganizowały z tej okazji koncert świąteczny¹⁰.

⁸ *Как отмечали 100-летие Октябрьской революции в Беларуси*, Общенациональное телевидение, 07.11.2017, <https://ont.by/news/kak-otmechali-100-letie-oktyabrskoj-revolucii-v-belarysi> [*Kak otmiečali 100-letie Oktiabr'skoj revoliucii w Belarusi*, Obščėnacionalnoje televidenie, 07.11.2017, <https://ont.by/news/kak-otmechali-100-letie-oktyabrskoj-revolucii-v-belarysi>].

⁹ *Как в Беларуси отмечают 100-летие ВЛКСМ – в 12 фотоснимках*, „Наша Ніва”, 25.10.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=218210&lang=ru> [*Kak w Belarusi otmiečajut 100-letie VLKSM – v 12 fotosnimkach*, „Naša Niva”, 25.10.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=218210&lang=ru>].

¹⁰ М. Зубкова, *Во Дворце Республики прошел концерт, посвященный 100-летию ВЛКСМ*, „СБ: Беларусь сегодня”, 29.10.2018, <https://www.sb.by/articles/vo-dvortse-respubliki-prokhodit-kontsert-posvyashchenny-100-letiyu-vlksm-.html> [M. Zubkova, *Vo Dvorce Respubliki prošel koncert, posviaščennyj 100-letiu VLKSM*, „SB: Belarus' segodnia”, 29.10.2018, <https://www.sb.by/articles/vo-dvortse-respubliki-prokhodit-kontsert-posvyashchenny-100-letiyu-vlksm-.html>].

Sam Łukaszenka wielokrotnie z pietyzmem wypowiadał się o radzieckiej przeszłości, w tym pozytywnie o Leninie, a czasem i Stalinie (na przykład podczas konferencji prasowej dla rosyjskich dziennikarzy w 2012 roku: „Dlaczego nam zabraniać wizerunków wodzów radzieckich, Lenin stworzył państwo, a Stalin je umocnił [...]. Europejczycy nie krytykują swojej historii. Dlaczego wy nam zabraniać być dumnymi z tego, że mieliśmy imperium radzieckie?”)¹¹. Jednak nie można przy tym zaobserwować zjawiska odradzania się kultu Stalina. Jako jedyny wyjątek – ukłon w tę stronę – możemy rozpatrywać otwarty w 2005 roku na 60-lecie zwycięstwa w wojnie kompleks historyczno-kulturalny „Linia Stalina”, położony na północny zachód od Mińska¹². Budowa tej linii w latach 30. na granicy z Polską i innymi krajami nie była związana z wydarzeniami II wojny światowej, a w 1941 roku nie udało się zorganizować na niej skutecznej obrony; rodzi pytania również rola Stalina w tej wojnie, jak i w ogóle w historii, oraz nieautentyczna nazwa (nieużywana w ZSRR). Niemniej jednak taki kompleks funkcjonuje. Znajduje się tam popiersie Stalina (formalnie jako eksponat, ale stojące osobno wygląda niejednoznacznie), sprzedawane są też pamiątki z jego wizerunkiem¹³.

Badania pokazują związek między siłą ruchu narodowego a poziomem demokracji, ponieważ ruch narodowy działa jako ruch typu solidarnego. Można przypuszczać, że głowa państwa jest tego świadoma. Stąd bierze się przeciwdziałanie zapobiegające umacnianiu świadomości narodowej, w tym polityka wykluczająca narodowe nieradzieckie ujęcie historii. Rezultat takiej polityki jest przewidywalny: wypełnienie próżni w postaci całych epok obcymi mitami historycznymi, stopniowa asymilacja, a co za tym idzie – słaba odporność na zagrożenia zewnętrzne.

W drugim dziesięcioleciu XX wieku pojawił się jednak trend przeciwny, kojarzony najczęściej z wydarzeniami na Ukrainie z 2014 roku, które wywołały niepokój wśród białoruskiego kierownictwa. W tym czasie rozpoczęła się dyskusja w prasie państwowej na temat niektórych kontrowersyjnych

¹¹ Александр Лукашенко, «Мне до Ленина и Сталина еще топать и топать», „Комсомольская правда”, 16.10.2012, <https://www.kp.by/daily/25967/2905425/> [A. Łukaśenko, „Mne do Lenina i Stalina ešče topat’ i topat’”, „Komsomolskaja prawda”, 16.10.2012, <https://www.kp.by/daily/25967/2905425/>].

¹² Strona kompleksu: <https://stalin-line.by/>.

¹³ Бюст Сталина – не помнік, а экспазіцыя, – дырэктар Лініі Сталіна, „Радыё Свабода”, 08.07.2015, <https://www.svaboda.org/a/linija-stalina/27117021.html> [Bust Stalina – ne pomnik, a ekspazicyja, – dyrektor Linii Stalina, „Radyje Svaboda”, 08.07.2015, <https://www.svaboda.org/a/linija-stalina/27117021.html>].

momentów historii, które wcześniej były omawiane inaczej. Przede wszystkim chodzi o proklamowanie Białoruskiej Republiki Ludowej w 1918 roku i o stosunek do problemu uczczenia pamięci ofiar represji stalinowskich.

Dwa wymienione tematy wywoływały nie tylko różnicę zdań, ale też regularne konfrontacje. Wiece opozycji poświęcone Dniu Wolności 25 marca, kiedy proklamowano BRL, często kończyły się starciami, a ich uczestników rozpędzano. Temat represji stalinowskich również ma silne zabarwienie polityczne – z ruchu dążącego do uczczenia pamięci ofiar w czasach późnego Związku Radzieckiego wyrosła współczesna opozycja białoruska (w ówczesnych czasach jako opozycja reżimu radzieckiego). Temat ma również odniesienie topograficzne – to uroczysko Kuropaty pod Mińskiem, miejsce masowych egzekucji i pochówku ofiar komunistycznego terroru, w tym wielu przedstawicieli elity narodowej. W 1989 roku Rada Ministrów BSRR postanowiła wzniesić w tym miejscu pomnik, jednak przez wszystkie minione lata nic nie zostało zrobione w celu realizacji planu. Zamiast tego wyrósł spontanicznie stworzony przez lud memoriał z pamiątkowych krzyży, a ilustracją stosunku państwa do problemu pozostawał kamień z tablicą przypominającą o decyzji Rady Ministrów. Od wielu lat toczy się również walka przeciw zmniejszeniu strefy ochronnej miejsca pamięci (uroczysko przylega do obwodnicy, zaś otaczające ją grunty są atrakcyjne ze względów komercyjnych), a prace budowlane w bezpośrednim sąsiedztwie doprowadzają do scysji z aktywistami. Za rządów Łukaszenki pojawiła się tendencja do zaniżania liczby ofiar rozstrzelanych w Kuropatach, wysuwania wątpliwości dotyczących tego, czy są to ofiary terroru stalinowskiego, a nawet zapewnienia (ze strony kręgów komunistycznych), że ofiary te zostały rozstrzelane przez Niemców w latach wojny – wszystko to bez uwzględnienia czterech oficjalnych śledztw przeprowadzonych w latach 80. i 90., w tym również za Łukaszenki, które jednoznacznie wykazały odpowiedzialność ówczesnych władz radzieckich¹⁴.

Zmiany nastąpiły ostatnio z inicjatywy samego A. Łukaszenki. Co prawda uzasadnienie ich konieczności było co najmniej dziwne: przywódca państwa ogłosił, że „nie ważne, przez kogo byli rozstrzelani ludzie” – stalinistów czy

¹⁴ Г. Сагановіч, *Вайна...*, s. 15. Przypadkiem lub nie – próby zrzucenia odpowiedzialności za egzekucje na okupantów odnajdują swoje paralele również we współczesnej Rosji. Do ostatnich tego typu inicjatyw należy obarczenie Finów odpowiedzialnością – jak można domniemywać, na początku częściową – za egzekucje na Biełomorkanale w Karelii (uroczysko Sandarmoch).

faszystów – trzeba po prostu zagospodarować to miejsce, postawić pomnik i zakończyć ten polityczny „rwetes” i „taniec na kościach”. Jeśli na początku 2015 roku Łukaszenka zapewniał, że jeszcze do końca nie może stwierdzić, kto oddawał strzały, ale ma zamiar postawić kropkę w tej sprawie, to z ostatniego oświadczenia w 2018 roku można wywnioskować, że obie strony mogły strzelać, ale brzmiało to dosyć wymijająco, bez jednoznacznego wskazania na winę komunistów¹⁵.

Po tym rozpoczęła się dyskusja na temat Kuropat w prasie państwowej i ogłoszono konkurs na projekt tablicy pamiątkowej. W 2017 roku organizacje popierające prezydenta (Białoruski Republikański Związek Młodzieży, organizacja społeczna „Biała Ruś”, związki zawodowe) przeprowadziły w Kuropatach dwa „subotniki” (czyny społeczne), w ramach których sprzątano teren¹⁶. W 2018 roku takie czyny społeczne miały miejsce w przededniu Dziadów¹⁷, obchodzonych przez opozycję jako dzień pamięci o ofiarach represji politycznych. Na początku listopada 2018 roku na uroczysku postawiono pomnik

¹⁵ 3. Панковец, Лукашенко планирует посетить Куропаты, „Наша Ніва”, 04.08.2015, <https://nn.by/?c=ar&i=154026&lang=ru> [Z. Pankovec, *Lukašenko planirujet posetit’ Kuropaty*, „Naša Niva”, 04.08.2015, <https://nn.by/?c=ar&i=154026&lang=ru>]; Лукашенко поручил привести в порядок урочище в Куropатах, БелТА, 10.04.2018, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-poruchil-privesti-v-porjadok-urochische-v-kuropatah-298004-2018>; por. także: Лукашенко о Куropатах: Какая разница, кто там кого расстреливал?, <https://www.youtube.com/watch?v=x52hN80ohW4> [Lukašenko o Kuropatach: Kakaja raznica, kto tam kogo rasstrelival?, <https://www.youtube.com/watch?v=x52hN80ohW4>].

¹⁶ У. Лукашэвіч, У Куropатах прайшоў суботнік на добраўпарадкаванні ўрочышча, „Звязда”, 23.03.2017, <http://zviazda.by/be/news/20170327/1490633547-u-kurapatah-prayshou-subotnik-pa-dobrauparadkavanni-urochyshcha> [U. Lukaševič, *U Kuropatach pravšou subotnik na dobravparadkavanni uročyššča*, „Zviazda”, 23.03.2017, <http://zviazda.by/be/news/20170327/1490633547-u-kurapatah-prayshou-subotnik-pa-dobrauparadkavanni-urochyshcha>]. Активісты БРСМ прынялі ўдзяне ў благаўстроістве тэрыторыі ўрочышча Куropаты, Агентаство Мінск-Новасти: інфармацыйны горадской портал, 04.11.2017, <https://minsknews.by/aktivisty-brsm-prinyali-uchastie-v-blagoustroystve-territorii-urochishha-kuropaty/> [Активісты БРСМ прініалі ўдзяне ў благаўстроістве тэрыторыі ўрочышча Куropаты, Агентаство Мінск-Новасти: інфармацыйны горадской портал, 04.11.2017, <https://minsknews.by/aktivisty-brsm-prinyali-uchastie-v-blagoustroystve-territorii-urochishha-kuropaty/>].

¹⁷ Памяць будзе жыць. В урочышча Куropаты правелі субботнік абышчественныя арганізацыі і неравнодушыныя белорусы, СТБ, 27.10.2018, <http://www.ctv.by/novosti-minska-i-minskoy-oblasti/pamyat-zhiva-v-urochishche-kuropaty-proveli-subbotnik> [Pamiat’ budet žyt’. V uročišče Kuropaty proveli subbotnik obščestvennyje organizacii i nieravnodušnyje belorusy, STB, 27.10.2018, <http://www.ctv.by/novosti-minska-i-minskoy-oblasti/pamyat-zhiva-v-urochishche-kuropaty-proveli-subbotnik>].

bez tablicy¹⁸. Tak jak planowano, został on odsłonięty w połowie miesiąca, ale odbyło się to po cichu, bez uczestnictwa wyższych przedstawicieli władzy i szerokiego nagłośnienia wydarzenia¹⁹. Biorąc pod uwagę wypowiedzi głowy państwa i interpretację egzekucji, wątpliwe, aby takie stanowisko mogło zakończyć tę sprawę, ponieważ jest to połowiczne przyznanie. Trwa również konflikt wokół stref ochronnych obiektu.

Proklamacja Białoruskiej Republiki Ludowej póki co również oficjalnie nie otrzymała jednoznacznej aprobaty jako ważne wydarzenie historyczne – nosi dość nieokreślony charakter. Jednak zmiany także nie pozostały niezauważone. Już w 2008 roku w redakcji głównej gazety państwowej „SB. Biełarus’ Siegodnia” odbyły się obrady okrągłego stołu poświęcone BRL. Ukierunkowanie dyskusji i dobór uczestników (w posiedzeniu brał udział także ówczesny dyrektor Instytutu Historii A. A. Kawalenia) świadczyły o chęci otrzymania pozytywnej oceny wydarzeń²⁰. W późniejszym czasie z okazji jubileuszu stulecia BRL odbyło się jeszcze kilka takich spotkań przy okrągłym stole, w tym z udziałem przedstawicieli opozycji i opozycyjnie nastawionych historyków²¹. W 2018 roku siłami społeczeństwa zorganizowano obchody stulecia proklamacji niepodległości. Po raz pierwszy zezwolono na uroczystości w centrum miasta, gdzie odbył się duży koncert²². W przededniu w Narodowym Muzeum Historycznym otwarto wystawę

¹⁸ В Куропатах установили памятник, утвержденный Минкульт, TUT.BY: Белорусский портал, 06.11.2017, <https://news.tut.by/economics/614502.html> [V Kurapat-ach ustanovili pamiatnik, utvirzdenyj Minkultom, TUT.BY: Belorusskij portal, 06.11.2017, <https://news.tut.by/economics/614502.html>].

¹⁹ Ю. Лабанава, У Куропатах адкрылі афіцыйны помнік ахвярам сталінскіх рэпрэсіяў, Белсат, 15.11.2018, <https://belsat.eu/in-focus/u-kurapatah-adkryli-afitsyjny-pomnik-ahvy-aram-stalinskih-represiyau/> [J. Labanava, U Kurapatach adkryli oficyjny pomnik achviaram stalinskih represijav, Belsat, 15.11.2018, <https://belsat.eu/in-focus/u-kurapatah-adkryli-afitsyjny-pomnik-ahvy-aram-stalinskih-represiyau/>].

²⁰ БНР: поверх барьеров, СБ: Беларусь сегодня, 22.03.2008, <https://www.sb.by/articles/bnr-poverkh-barerov.html> [BNR: povierkh barierov, SB: Belarus segodnia, 22.03.2008, <https://www.sb.by/articles/bnr-poverkh-barerov.html>].

²¹ 1918-й год для нашей государственности: приобретения и потери, „Звязда”, 17.01.1918, <http://zviazda.by/ru/news/20180117/1516188200-1918-y-god-dlya-nashey-gosudarstvennosti-priobreteniya-i-poteri> [1918-j god dla naszej gosudarstvennosti: priobretenia i poteri, „Zviazda”, 17.01.1918, <http://zviazda.by/ru/news/20180117/1516188200-1918-y-god-dlya-nashey-gosudarstvennosti-priobreteniya-i-poteri>].

²² День Волі ў Мінску: анлайн, відэа, фоты, „Наша Ніва”, 25.03.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=206878> [Dzień Voli v Minsku: anlajn, videa, foty, „Naša Niva”, 25.03.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=206878>].

poświęconą 100-leciu tych wydarzeń²³, w Instytucie Historii odbyła się międzynarodowa konferencja²⁴, wydano także monografię zbiorową poświęconą BRL²⁵. Na poziomie regionalnym z okazji jubileuszu w wielu miejscach planowano wspólne akcje łączące społeczność z lokalnymi władzami, jednak dzień przed ci ostatni wycofali się z udziału. Do tej pory nie zostało zrealizowane wstępne porozumienie dotyczące umiejscowienia tablicy pamiątkowej na budynku w Mińsku, gdzie ogłoszono niepodległość państwa. Wówczas wnioski z krótkiego ocieplenia stosunków podsumował prezydent państwa. Według niego nie warto szczycić się tym okresem historii, dlatego że „była to smutna karta i w historii wielu narodów takich smutnych kart było wiele” (przywołując przykład faszystowskich Niemiec), ale jednocześnie nie należy surowo oceniać działaczy narodowych, „dlatego że my tam nie byliśmy i nie przeżywaliśmy tego psychicznie, nie rozumiemy tego, co wówczas się działo”. Zasadniczo wszystkie zarzuty wobec działaczy narodowych, którzy proklamowali niepodległość, sprowadzały się przy tym do zgody, aby przyjąć zwierzchnictwo Niemiec w walce przeciw radzieckiej Rosji, i opierały się na telegramie z 25 kwietnia 1918 roku wysłanym przez jeden ze zmieniających się rządów do cesarza Wilhelma²⁶. Ale widocznie rzecz w szerszym odrzuceniu historii, alternatywnej dla radzieckiej, i braku chęci na znaczne ustępstwa wobec opozycji.

²³ Выставка «1918: БНР – Ідэя. Край. Дзяржава (Крок да Незалежнасці)», Национальный исторический музей Республики Беларусь, 15.03.2018, <http://histmuseum.by/ru/news/1289> [Vystava „1918: BNR – Ideja. Kraj. Dziardžava (Krok da Nezaležnasci)”, Nationalny istoričeskij muzej Respubliki Belarus’, 15.03.2018, <http://histmuseum.by/ru/news/1289>].

²⁴ Конференции 2018 г., Институт истории Национальной академии наук Беларуси: <http://history.by/konf-2018/> [Konferencii 2018 g., Institut istorii Nacionalnoj akademii nauk Belarusi, <http://history.by/konf-2018/>].

²⁵ Беларуская Народная Рэспубліка – крок да незалежнасці: да 100-годдзя абвяшчэння, А. А. Каваленя і інш. Мінск, 2018 [Belaruskaja Narodnaja Respublika – krok da nezaležnasci: da 100-goddzia abvjaščenia, A. A. Kavalenia i inš., Minsk 2018]. Zob. także: recenzja Andreja Czarniakiewicza do tego wydania w tomie: «*Беларуская гістарычная агляда*», <http://www.belhistory.eu/belaruskaya-narodnaya-respublika---krok-da-nezaleznasci-da-100-goddzia-abvyaščennya-gistarychny-narys-a-a-kavalenya-i-insh-nacyyanalnaya-akademiya-navuk-belarusi-instytut-gistory/#more-4266>.

²⁶ Лукашенко о БНР: необходимо знать правду о тех событиях, но гордиться ими не стоит, БелТА, 20.03.1918, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-bnr-neobhodimo-znat-pravdu-o-teh-sobytijah-no-gorditsja-imi-ne-stoit-294905-2018/> [Лукашенко о БНР: необходимо знать правду о тех событиях, но гордиться ими не стоит, БелТА, 20.03.1918, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-bnr-neobhodimo-znat-pravdu-o-teh-sobytijah-no-gorditsja-imi-ne-stoit-294905-2018/>].

Przyjmuje się różne interpretacje zmian zachodzących w życiu społeczno-politycznym ostatnich lat, w tym w sferze polityki historycznej. Jest zbyt wcześnie, aby mówić o liberalizacji polityki. Należałoby raczej wskazywać na próby wzmocnienia tożsamości narodowej (dokładniej – częściowe zniesienie w tym celu blokad). Katalizatorem zmian bez wątpienia był czynnik ukraiński. Jednak przypuszczalnie proces rozpoczął się chronologicznie wcześniej. Jednym z najbardziej zauważalnych jego przejawów są umieszczane na ulicach miast i wzdłuż tras billboardy z wizerunkami wybitnych postaci historycznych okresu do Związku Radzieckiego. W 2014 roku pojawiły się billboardy z Mikołajem Radziwiłłem Czarnym, w 2015 – z Franciszkiem Skaryną, a w 2016 – z Wasilem Ciapińskim. Serię zapoczątkowano w roku 2012, kiedy to na ulicach Mińska pojawiły się wizerunki Eufrozyny Połockiej. Prawosławna święta, księżna Eufrozyna Połocka, to postać, którą czci się na Białorusi niezależnie od poglądów politycznych, dlatego trudno jednoznacznie określić przyczyny pojawienia się jej wizerunku w tym roku. Można natomiast odnotować związek wszystkich wymienionych osób z krzewieniem oświaty (trojga z nich – z początkiem druku). Jeszcze lepiej obrazuje to kolejna inicjatywa. Niemal synchronicznie z poprzednim wydarzeniem, choć nieco wcześniej, bo w 2011 roku, pojawiły się charakterystyczne billboardy promujące język białoruski²⁷. Można pokusić się o stwierdzenie, że zdecydowano się na to przedsięwzięcie na skutek katastrofalnych w kwestii języka wyników spisu ludności z 2009 roku, gdy okazało się, że w domu po białorusku mówi zaledwie 23,4% ludności (dla porównania – w 1996 roku było to 36,7%²⁸) i stało się oczywiste, że należy coś w tej kwestii zmienić.

Ponadto możliwe są również inne czynniki. Jeden z nich ma ścisły związek z państwami byłego Związku Radzieckiego w Azji Środkowej, gdzie

²⁷ *Простыя рэчы, Родныя даты, Соцыяльна-значимыя праекты*, БелВнешРеклама, <https://bzh.by/o-kompanii.html> [*Prostyja rečy, Rodnyja daty, Socialno-žačymyja praekty*, BelVnešReklama, <https://bzh.by/o-kompanii.html>].

²⁸ *Распределение населения Республики Беларусь по национальностям и языкам в 1999 году*, Национальный статистический комитет Республики Беларусь, <http://www.belstat.gov.by/informatsiya-dlya-respondenta/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-1999-goda/tablichnye-dannye/raspredelenie-naseleniya-respubliki-belarus-po-natsionalnostyam-i-yazykam-v-1999-godu/> [*Raspredelenie naselenia Respubliki Belarus' po nacyonalnostiam i jazykam v 1999 godu*, Nacyonalnyj statističeskij komitet Respubliki Belarus', <http://www.belstat.gov.by/informatsiya-dlya-respondenta/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-1999-goda/tablichnye-dannye/raspredelenie-naseleniya-respubliki-belarus-po-natsionalnostyam-i-yazykam-v-1999-godu/>].

uksztaltały się systemy, w których nacjonalizm nie wpływa na stabilność ustroju politycznego i może nawet występować w roli dodatkowych gwarancji jego równowagi. Kolejną możliwą przyczyną jest ukierunkowanie na turystykę jako jeden z czynników rozwoju gospodarczego. Przez długi czas cel ten wydawał się jedynie deklaracyjny, ale po komercyjnym sukcesie muzeów otwartych w zamkach w Nieświeżu i Mirze stało się jasne, że epoka Wielkiego Księstwa Litewskiego jest atrakcyjna z perspektywy turystyki. Współcześnie prowadzone są prace restauracyjne i konserwatorskie szeregu innych zamków i pałaców, w tym w Różanie, Kosowie, Krewie, Holszanach i Grodnie (w tym mieście prace przebiegają z wieloma naruszeniami i odstępstwami od wyglądu historycznego).

Sposoby realizacji polityki historycznej nie ograniczają się do oficjalnych wydarzeń i propagandowego ukazania znaczenia tych lub innych faktów historycznych czy epok. Nie mniej ważnym jej elementem jest polityka w sferze toponimiki, w pierwszej kolejności podejście do „znakowania” przestrzeni miejskiej – zachowanie lub zmiana nazw starych ulic i placów oraz dobór nowych dla nowo powstałych. W tej sferze Białoruś wygląda raczej nadal jak część ZSRR. Charakterystyczny jest przykład stolicy – Mińska. Jeśli prześledzić zmiany w stołecznej toponimice, to na początku lat 90. mniej niż dziesięć ulic i placów²⁹ zyskało nową nazwę. Do najważniejszych z nich należą prospekt Lenina i plac Lenina, które przemianowano odpowiednio na prospekt Franciszka Skaryny i plac Niepodległości. Nieliczne zmiany wprowadzano w czasie rządów A. Łukaszenki. Szczególnie znaczące było przekształcenie w 2005 roku dwóch centralnych alei: Franciszka Skaryny i Maszerowa w – odpowiednio – bezosobowe Niepodległości i Zwycięzców (choć nie było to powrotem do starego nazewnictwa radzieckiego³⁰). Wieloletni sekretarz BSRR w epoce zastoju Piotr Maszerow cieszył się dużą popularnością i był swoistego rodzaju symbolem radzieckiej Białorusi. Jednocześnie postać pierwszego drukarza Franciszka Skaryny jest kluczowa dla obozu narodowego. Niewykluczone, że na tę decyzję wpływ miały jakieś motywy osobiste.

²⁹ Na temat pełnej historii zmian w nazewnictwie mińskich ulic w XIX-XX wieku zob.: I. Сацукевіч, *Назвы вуліцаў і плошчаў Мінска як гісторыка-культурная спадчына*, „Arche”, № 3, 2010, s. 324-341 [I. Sacukievič, *Nazvy vulicav i ploščav Minska jak gistoryka-kulturnaja spadčyna*, „Arche”, № 3, 2010, s. 324-341].

³⁰ Co prawda w 2003 roku przywrócono nazwę jednej ze stacji metra, która z placu Niepodległości ponownie stała się placem Lenina, chociaż sam plac po staremu nosi miano Niepodległości.

Zgodnie z obliczeniami, w 2008 roku w Mińsku z 780 nazw ulic tylko 26 odnosiło się do historii i kultury Białorusi z czasów sprzed epoki ZSRR (3,3% ogółu)³¹. Od tego czasu sytuacja znacznie się jednak zmieniła, przy czym transformacje dotyczyły nie nazw istniejących już ulic i placów, ale nadawania nazw nowo powstałym. Na wszystkich nowo powstających w stolicy osiedlach ulicom dawano nazwy wywodzące się z geografii lub wybierane na cześć działaczy białoruskiej historii i kultury różnych epok, ze szczególnym uwzględnieniem okresu do ZSRR. Na tym tle wyróżniają się osiedla: Michałowo (ulice Lwa Sapiehy i Janki Bryła), będące w budowie Michałowo-2 (ulice Tyszkiewiczów i Ostrogskich), Łoszyca (Władysława Syrokomli, Karusia Kahanca, Jazepa Drazdowicza, Pawła Szpilewskiego, Józefa Goszkiewicza, Janki Łuczyny, Pruszyńskich, Michaiła Ptaszuka i Wiktora Turowa), Wielka Ślepianka (Walentego Wańkowicza, Adama Szemesza, Ferdynanda Ruszczyca, Ihnata Bujnickiego, Ignacego Domeyki, Bronisława Taraszkiewicza, Pawluka Trusa)³². Prawdopodobnie najbardziej „liberalnym” przejawem tej tendencji jest nowa dzielnica Brylewicze, znajdująca się przy wjeździe do miasta od strony Brześcia, gdzie gości stolicy witają z prawej strony ulice Napoleona Ordy, Jana Czeczota i Jerzego Giedroycia. Jednak nowe ulice i nazwy na razie stanowią niewielką część w ogólnej strukturze mińskiej toponimiki, gdzie – tak jak wcześniej – przeważają nazwy radzieckie. Podobna sytuacja, o ile nie gorsza, utrzymuje się w całym kraju. Wyjątek stanowi Mołodeczno, gdzie przewodniczącym Miejskiego Komitetu Wykonawczego w latach 1991-1994 był Henadź Karpienko, słynny „mer-demokrata”. Za jego rządów większość radzieckich nazw odeszła w niebyt. W Połocku przemianowano szereg ulic dzięki inicjatywie Uładzimira Taczyły, mera miasta w latach 1999-2011, jednak również tutaj przeważa nazewnictwo rosyjsko-radzieckie.

Jeszcze jednym elementem prowadzenia polityki historycznej jest stawianie pomników wybitnym jednostkom. W tej sferze również zachowano pełną dominację dziedzictwa radzieckiego z pomnikami Lenina na centralnych

³¹ Р. Балачкайце, А. Казакевіч, А. Ластоўскі, *Памяць пра Другую сусветную вайну ў гарадскім ландшафце Усходняй Еўропы*, „Arche”, № 3, 2010, s. 267-269 [R. Balačka-jce, A. Kazakevič, A. Lastovski, *Pamiac pra Druguju susvetnuju vajnu v garadskim landšafce Uschodniaj Evropy*, „Arche”, № 3, 2010, s. 267-269].

³² Na temat sytuacji w 2013 roku zob.: I. Сацукевіч, *Тапаніміка Менска як люстэрка гістарычнай палітыкі ўладаў у XX – пачатку XXI стагоддзя*, „Arche”, № 2, 2013 s. 253 [I. Sacykewič, *Tapanimika Menska jak lusterka gistoryčnej palityki vladav u XX – pačatku XXI stagoddzia*, „Arche”, № 2, 2013, s. 253].

placach większości miast. Większości – dlatego że w 17 miastach i miasteczkach (w tym w 11 rejonowych centrach administracyjnych) w czasach radzieckich nie było pomników Lenina. Również współcześnie część pomników z upływem czasu niszczała i nie zostały one odnowione. Oprócz tego, w latach 2000. podczas rekonstrukcji centralnych placów zaznacza się tendencja wywożenia z centrum miast pomników „wodza proletariatu”. Niemniej jednak 90% rejonowych stolic na razie zachowuje ten główny symbol epoki Związku Radzieckiego³³. Można także spotkać pomniki innych działaczy komunistycznych. Pod względem ilości na drugim miejscu plasuje się Feliks Dzierżyński (Mińsk, Homel, Brześć, Stołpce, Głębokie i inne – przypuszczalnie kilkadziesiąt). W Mińsku i Bychowie stoją pomniki Michaiła Kalinina. W niedużym rejonowym centrum administracyjnym pod Mińskiem – Łohojsku – na głównym placu, tuż obok monumentu Lenina, stoi pomnik Karola Marksa. Ale zdecydowanie najdziwniejsza kolekcja znajduje się w rejonowym centrum administracyjnym Świsłocz w obwodzie grodzieńskim, na granicy z Polską. Tutaj na centralnym placu usytuowane są pomniki Włodzimierza Lenina, Józefa Stalina, Konstantego Kalinowskiego i Romualda Traugutta. Wprawdzie rzadko, ale zdarza się, że również współcześnie stawiane są nowe pomniki działaczy komunistycznych. W taki sposób w roku 2000 pojawił się wspomniany już pomnik Stalina w Świsłoczy, a w 2006 – pomnik Dzierżyńskiego na terytorium Akademii Wojskowej w Mińsku³⁴. Kult „Żelaznego Feliksa” zachował się w formacjach mundurowych Białorusi. W miejscu jego narodzin, w chutorze Dzierżynowo w rejonie stołpeckim, znajduje się dzisiaj pamiątkowy kompleks. Absolwenci MSW składają tam przysięgę, a pracownikom KGB nadaje się tam uroczyste wyższe stopnie.

Pomniki białoruskich działaczy kultury w okresie ZSRR były nieliczne. Na przykład w Mińsku postawiono pomniki Jakuba Kołasa i Janki Kupały (1972 r.), a także Maksima Bohdanowicza (1981 r.). Jednak postawienie pomnika Jakuba Kołasa w jego rodzinnych stronach, w Stołpcach, pozostaje

³³ А. Трафімовіч, *Ленін быў: 34 гарады і мястэчкі, дзе больш няма помніка Леніну*, Радыё Свабода, b.d., 2016, <https://www.svaboda.org/a/28099649.html> [A. Trafimovič, *Lenin byl: 34 garady i miastečki, dze bolš njama pomnika Leninu*, Radye Svaboda, b.d., 2016, <https://www.svaboda.org/a/28099649.html>].

³⁴ К. Лашкевич, *Топ-5 скандальных белорусских памятников*, TUT.BY: Белорусский портал, 05.05.2010, <https://news.tut.by/society/169093.html?crnd=31443> [K. Laškevič, *Top-5 skandalnych belorusskich pamiatnikov*, TUT.BY: Belorusskij portal, 05.05.2010, <https://news.tut.by/society/169093.html?crnd=31443>].

obecnie jedynie w sferze planów. Ponadto można wspomnieć o pomniku Szymona Budnego, postawionym w Nieświeżu w 1982 roku, i Franciszka Skaryny w Połocku (1974 r.).

Charakterystyczną cechą okresu niepodległości jest to, że do najnowszych czasów wzniesiono stosunkowo niewiele nowych pomników, a dodatkowo przeważały monumenty działaczy kultury. Wśród najsłynniejszych można wymienić pomniki Franciszka Skaryny (w Lidzie w 1993 r. i Mińsku w 2006 r.), Cyryla Turowskiego (w Turowie w 1993 r. i Homlu w 2004 r.), Uładzimira Karatkiewicza (w Orszy w 1992 r. i Witebsku w 1994 r.), Adama Mickiewicza (w Nowogródku w 1992 r. i Mińsku w 2003 r.), Jazepa Drazdowicza (w Mińsku w 1993 r.), Michała Kleofasa Ogińskiego (w Mołodecznie w 2001 r.), Borysa Wsiesławowicza (w Borysowie w 2002 r.). Można tu zaobserwować dużą przepaść w czasie między początkiem lat 90., kiedy ustanowiono szereg pomników, a początkiem lat 2000., gdy ponownie zaczęto je stawiać, aczkolwiek nie na szeroką skalę. Jedynym wyjątkiem jest ponownie Połock, gdzie dzięki staraniom mera Uładzimira Taczyły do istniejącego od czasów radzieckich pomnika Franciszka Skaryny w latach 2000. dostawiono pomniki Wsiesława Czarodzieja (pomnik konny), Eufrozyny Połockiej, Andreja Olgierdowicza i Symeona Połockiego. Wiele pomników ludzi zasłużonych dla oświaty (Eufrozyny Połockiej, Cyryla Turowskiego, Franciszka Skaryny, Mikołaja Hussowczyka, Symeona Budnego i Wasila Ciapińskiego) pojawiło się na terenie Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, jednak była to inicjatywa uniwersytetu, a nie państwa.

W ostatnich latach sytuacja zaczęła się zmieniać. Rozpoczęła się trzecia fala wznoszenia pomników. Zachowano tendencję powrotu do czasów sprzed ZSRR (epoki staroruskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego), ale tym razem zamiast szablonowych monumentów krzewicieli oświaty pojawiają się i są planowane pomniki działaczy państwowych. W proces zaczęły aktywniej włączać się władze lokalne. Najbardziej symboliczne dla tego etapu jest wzniesienie pomnika księcia Olgierda w Witebsku w 2014 roku, co stało się możliwe dzięki staraniom ówczesnego przewodniczącego witebskiego Obwodowego Komitetu Wykonawczego – Alaksandra Kosińca (późniejszy szef administracji prezydenta, a obecnie pomocnik A. Łukaszenki). Wielki książę Olgierd do czasu wstąpienia na tron litewski był księciem witebskim, ale najbardziej zasłynął swoimi wyprawami na Moskwę. W Mińsku, na placu Wolności, pojawiła się „muzyczna ławka” upamiętniająca Michała Kleofasa Ogińskiego, z herbem rodu (w 2015 r. na cześć 250-lecia jego narodzin),

i pomnik przedstawiający rozmawiających ze sobą Wincentego Dunin-Marcinkiewicza i Stanisława Moniuszkę (2016 r.). W Witebsku w 2016 roku postawiono pomnik Aleksandra Newskiego z żoną i synem (uzasadnieniem jest fakt, że żona Aleksandra była księżną witebską, jednak tutaj zauważalna jest funkcja kompensacyjna – wzniesienie monumentu księcia, który wchodzi w rosyjski panteon narodowy, miało zbalansować efekt umieszczenia pomnika Olgerda). W tym samym roku w Słucku pojawił się pomnik księżnej-przywódczyni Anastazji Słuckiej. W 2018 roku w Grodnie ustawiono pomnik dowódcy Dawida Grodzieńskiego. Oprócz tego w Lidzie planowane jest wzniesienie pomnika konnego wielkiemu księciu Giedyminowi, za czasów którego zbudowano zamek w Lidzie, co było równoznaczne z założeniem miasta³⁵. W Słonimie po długoletniej epopei zatwierdzono w końcu projekt pomnika Lwa Sapiehy³⁶. W Postawach ogłoszono konkurs na pomnik Antoniego Tyzenhauza. Wreszcie – w Mińsku zdecydowano się wznieść pomnik konny księcia Gleba Wsiesławicza³⁷.

Na intensyfikację stawiania pomników wpływa również ogólna sytuacja w kulturze, gdy przestrzeń miejska nasycy się symbolami, czasami nawet przesadnie, w tym rzeźbami dekoracyjnymi, muralami itd. W tym kontekście trudno pominąć przykład miasta Głębokie, w którym na początku 2012 roku, przy udziale władz lokalnych, w miejscu, gdzie dotychczas stał Lenin, utworzono Aleję Sławy z ośmioma pomnikami działaczy narodowych i kultury, w tym antysowieckich (Wacława Łastowskiego, Ihnata Bujnickiego, Jazepy Drazdowicza, Józefa Korsaka, Pawła Suchego, Eliezera ben Jehudy, Alesia Dubrowicza i Piotra Kozłowa)³⁸. Z czasem ich liczba wzrastała. Na dzień

³⁵ П. Васілеўскі, *Гедымін вяртаецца ў Ліду*, „Культура”, № 32 (1367), 11.08.2018 – 18.08.2018, <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=15419> [P. Vasilevski, *Gedymin var-taecca v Lidu*, „Kultura”, № 32 (1367), 11.08.2018, <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=15419>].

³⁶ *Вось такі Леў Сапега з’явіцца ў Слоніме*, „Беларускае радыё Рацыя”, 02.12.2018, <https://www.racyja.com/kultura/vos-taki-leu-sapega-zyavitstva-u-sloni/> [*Vos taki Lev Sapega z’javicca v Slinime*, „Belaruskae radye Racyja”, 02.12.2018, <https://www.racyja.com/kultura/vos-taki-leu-sapega-zyavitstva-u-sloni/>].

³⁷ С. Шаршуков, *В центре столицы поставят большой памятник князю Glebu Менскому. Вот каким он будет*, TUT.BY: Белорусский портал, 13.11.2018, <https://news.tut.by/society/615314.html> [S. Šarkunov, *V centre stolicy postaviat bolšoj pamiatnik kniaziu Glebu Menskomu. Vot kakim on budet*, TUT.BY: Belorusskij portal, 13.11.2018, <https://news.tut.by/society/615314.html>].

³⁸ К. Шыталь, *У Глыбокім паставілі помнікі Корсаку, Буйніцкаму, Ластоўскаму, Драздовічу*, WESTKI.info. Навіны Паўночнай Беларусі і Вільні, 30.08.2012, <https://>

dzisiejszy liczba pomników w mieście jest nieznana, przypuszczalnie jest ich ponad pięćdziesiąt³⁹. Wszystko to wymieszane jest dodatkowo z rzeźbami dekoracyjnymi (barona Münchhausena itd.). Stopniowo sens takiego podejścia wywołuje coraz więcej wątpliwości.

Można zauważyć, że wszystkie innowacje dotyczą wielu miast, jednak nawet nie połowy wszystkich. Ponadto, poza rzadkimi wyjątkami, nie stawia się pomników działaczom politycznym czasów nowożytnych i współczesnych. Oprócz tego inicjatywy mają lokalny charakter i są ukierunkowane na utrwalenie pamięci o znanych osobistościach, uwzględniając skalę narodową, ale też związanych z konkretną miejscowością. Do masowego wznoszenia pomników typowych postaci z narodowego panteonu dotychczas nie doszło.

Tutaj pozostawiamy poza naszymi badaniami takie ważne wątki, jak szkolne podręczniki i stosunki między państwem a społecznością historyczną, które wymagają oddzielnej analizy. Uciekając się do uogólnienia, można stwierdzić, że zmiany w polityce historycznej współczesnej Białorusi raczej uzupełniają obraz, który ukształtował się za czasów ZSRR, ale nie zastępują go. Przeobrażenia, jakie w ciągu ostatnich lat dokonały się na tej płaszczyźnie, są nieznaczne, ale zauważalne. Częściowo przejawia się to nie tyle nawet w prowadzeniu jakiejś systematycznej polityki, ile w ukrytej zmianie stosunku do poszczególnych kwestii, a także zaaprobowaniu inicjatyw wychodzących od społeczeństwa i (lub) lokalnych władz. Trudno przewidzieć, jak dalej będzie rozwijać się sytuacja. Odrzucenie komunistycznej przeszłości staje pod znakiem zapytania. Po pierwsze, władze nie chciałyby odrzucić swojego najwierniejszego elektoratu – starszego pokolenia, mocno związane go z czasami radzieckimi. Po drugie, ludzie sprawujący władzę w znacznym stopniu podzielają podobne wizje.

Tekst uzupełniony w 2024 roku.

westki.info/artykuly/13642/u-glybokim-pastavili-pomniki-korsaku-buynickamu-las-touskamu-drazdovichu [K. Šytał, *U Glybokim pastavili pomniki Korsaku, Bujnickamu, Lastovskamu, Drazdoviču*, WESTKI.info. Naviny Palnočnaj Belarusi i Vilni, 30.08.2012, <https://westki.info/artykuly/13642/u-glybokim-pastavili-pomniki-korsaku-buynickamu-las-touskamu-drazdovichu>].

³⁹ У. Скрабатун, *У Глыбокім паставілі помнікі Пушкіну і Ясеніну*, „Наша ніва”, 16.07.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=212729> [U. Skrabatun, *U Glybokim pastavili pomniki Puškinu i Jas-eniniu*, „Naša niva”, 16.07.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=212729>].

Bibliografia

- 1918-j god dla naszej gosudarstvennosti: priobretenia i poteri, „Zwiazda”, 17.01.1918, <http://zwiazda.by/ru/news/20180117/1516188200-1918-y-god-dlya-nashey-gosudarstvennosti-priobreteniya-i-poteri>.
- Aktivisty BRSM priniali učastie v blagoustrojstvie territorii uročišča Kuropaty, Aгенstwo Minsk-Novosti: informacionnyj gorodskoj portal, 04.11.2017, <https://minsknews.by/aktivisty-brsm-prinyali-uchastie-v-blagoustroystve-territorii-urochishha-kuropaty/>.
- Balačkajce R., Kazakevič A., Lastovski A., *Pamiat pra Druguju susvetnuju vajnu v garadskim landšafce Uschodniaj Evropy*, „Arche”, № 3, 2010, s. 267-269.
- Belaruskaja Narodnaja Respublika – krok da nezaležnasci: da 100-goddzia abviašče-nia, A. A. Kavalenia i inš., Minsk 2018.
- BNR: povierch barierov, SB: *Belarus segodnia*, 22.03.2008, <https://www.sb.by/articles/bnr-poverkh-barerov.html>.
- Bust Stalina – ne pomnik, a ekspacycja, – dyrektor Linii Stalina, „Radyje Svaboda”, 08.07.2015, <https://www.svaboda.org/a/linija-stalina/27117021.html>.
- Čarnjakevič A., Rec.: *Belaruskaja Narodnaja Respublika – krok da nezaležnasci: da 100-goddzia abvjaščennja*, A. A. Kavalenia i inš., Minsk 2018, „Belaruski gis-taryčny agład”, t. 18, sš. 1-2, 2018.
- Dzien’ Voli v Minsku: anlajn, videa, foty, „Naša Niva”, 25.03.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=206878>.
- Encyklopedia gistoryi Belarusi, t. 2, Minsk 1994.
- Kak otmiečali 100-letie Oktyabr’skoj revolucii v Belarusi, Obščėnacionalnoje televide-nie, 07.11.2017, <https://ont.by/news/kak-otmechali-100-letie-oktyabrskoj-revoljucii-v-belarysi>.
- Kak v Belarusi otmiečajut 100-letie VLKSM – v 12 fotosnimkach, „Naša Niva”, 25.10.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=218210&lang=ru>.
- Konferencii 2018 g., Institut istorii Nacionalnoj akademii nauk Belarusi, <http://history.by/konf-2018/>.
- Labanava J., U Kurapatach adkryli oficyjny pomnik achviaram stalinskich represijav, Belsat, 15.11.2018, <https://belsat.eu/in-focus/u-kurapatah-adkryli-afitsyjny-pomnik-ahvyaram-stalinskih-represiyau/>.
- Laškėvič K., *Top-5 skandalnych belorusskich pamiatnikov*, TUT.BY: Belorusskij por-tal, 05.05.2010, <https://news.tut.by/society/169093.html?crnd=31443>.
- Lindner R., *Gistoryki i vlada: nacyjatvorčy praces i gistoryčnaja palityka v Belarusi XIX-XX st.*, Minsk – Sankt-Pecjarburg 2005.
- Lindner R., *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in Weißrußland im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1999.
- Linia Stalina, <https://stalin-line.by/>.
- Lukašenko A., „Mne do Lenina i Stalina ešče topat’ i topat’”, „Komsomolskaja prav-da”, 16.10.2012, <https://www.kp.by/daily/25967/2905425/>.
- Lukašenko o BNR: neobchodimo znat’ pravdu o tech sobytiach, no gordit’sja imi ne stoit, BelTA, 20.03.1918, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o->

- bnr-neobhodimo-znat-pravdu-o-teh-sobytijah-no-gorditsja-imi-ne-toit-294905-2018/.
- Lukašenko o Kuropatach: Kakaja raznica, kto tam kogo rasstrelival?, <https://www.youtube.com/watch?v=x52hN8oohW4>.
- Lukašenko poručil privesti v poriadok uročišče w Kuropatach, BelTA, 10.04.2018, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-poruchil-privesti-v-porjadok-urochische-v-kuropatah-298004-2018>.
- Pamiat' budet żyť. V uročišče Kuropaty proveli subbotnik obščestvennyje organizacii i nieravnodušnyje belorusy, STV, 27.10.2018, <http://www.ctv.by/novosti-minska-i-minskoy-oblasti/pamyat-zhiva-v-urochishche-kuropaty-proveli-subbotnik>.
- Pankovec Z., Lukašenko planurujet posetit' Kuropaty, „Naša Niva”, 04.08.2015, <https://nn.by/?c=ar&i=154026&lang=ru>.
- Prostyja rečy, Rodnyja daty, Socialno-značymye proekty, BelVnešReklama, <https://bzt.by/o-kompanii.html>.
- Raspredelenie naselenia Respubliki Belarus' po nacyonalnostiam i jazykam v 1999 godu, Nacyonalnyj statističeskij komitet Respubliki Belarus', <http://www.belstat.gov.by/informatsiya-dlya-respondenta/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-1999-goda/tablichnye-dannye/raspredelenie-naseleniya-respubliki-belarus-po-natsionalnostyam-i-jazykam-v-1999-godu/>.
- Sacukievič I., Nazvy vulicav i ploščav Minska jak gistoryka-kulturnaja spadčyna, „Arche”, № 3, 2010, s. 324-341.
- Sacykewič I., Tapanimika Menska jak lusterka gistaryčnaj palityki vladav u XX – pačatku XXI stagoddzja, „Arche”, № 2, 2013, s. 253.
- Saganovič G., Čamu v BSSR ne bylo gistaryčnaga časopisa, „Belaruski gistaryčny aglad”, t. 24, sš. 1-2, 2017, s. 161-180.
- Saganovič G., Vajna z belaruskaj gistoryčaj, „Arche Skaryna”, 2001, № 3, s. 11-18.
- Šarkunov S., V centre stolicy postaviat bolšoj pamiatnik kniazju Glebu Menskomu. Vot kakim on budet, TUT.BY: Belorusskij portal, 13.11.2018, <https://news.tut.by/society/615314.html>.
- Sitnikova D., Partizan: priklučenia odnogo koncepta v strane bolševikov, [w:] A. R. Usmanova (otv. red.), Belorusskij format: nevidimaja relalnost', Vilnius 2008, s. 297-433.
- Skrabatun U., U Glybokim pastavili pomniki Puškinu i Jaseniniu, „Naša niva”, 16.07.2018, <https://nn.by/?c=ar&i=212729>.
- Smalančuk A., U pošukach voraga polskaj nacyi, „Belaruski gistaryčny aglad”, t. 10, sš. 1-2, 2003, s. 255-280.
- Snapkovskij V. E., Istoričeskaja politika v Belarusi v period perestrojki i parlamentskoj respubliki (1985-1994 gg.), „BGU. Trudy fakulteta meždunarodnych otnošenij”, vyp. 5, Minsk 2014, s. 65-66.
- Šytał' K., U Glybokim pastavili pomniki Korsaku, Bujnickamu, Lastovskamu, Drazdoviču, WESTKI.info. Naviny Palnočnaj Belarusi i Vilni, 30.08.2012, <https://westki.info/artykuly/13642/u-glybokim-pastavili-pomniki-korsaku-buynickamu-lastouskamu-drazdovichu>.
- Trafimovič A., Lenin byl: 34 garady i miastečki, dze bolš njama pomnika Leninu, Radye Svaboda, b.d., 2016, <https://www.svaboda.org/a/28099649.html>.

- U Kurapatach pravšov subotnik na dobravparadkavanni uročyššča, „Zviazda”, 23.03.2017, <http://zviazda.by/be/news/20170327/1490633547-u-kurapatah-prayshou-subotnik-pa-dobrauparadkavanni-urochyshcha>.
- Ulaščyk M., *Gistoria z...*, „Gistoryjaj”, „Neman”, 1983, № 3, s. 168-171.
- V Kuropatach ustanovili pamiatnik, utvirždennyj Minkultom, TUT.BY: Belorusskij portal, 06.11.2017, <https://news.tut.by/economics/614502.html>.
- Vasilevski P., *Gedymin vartaecca v Lidu*, „Kultura”, № 32 (1367), 11.08.2018, <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=15419>.
- Vos taki Lev Sapega z’javicca v Slinime, „Belaruskae radye Racyja”, 02.12.2018, <https://www.racyja.com/kultura/vos-taki-leu-sapega-zyavitstva-u-slioni/>.
- Vstreča s grupoj amerikanskich analitikov, *Prezident Respubliki Belarus’*: *Oficyalnyj Internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus’*, 06.11.2018, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-gruppoj-amerikanskix-analitikov-19813/.
- Vystava „1918: BNR – Ideja. Kraj. Dziardžava (Krok da Nezaležnasci)”, Nacionalny istoričeskij muzej Respubliki Belarus’, 15.03.2018, <http://histmuseum.by/ru/news/1289>.
- Winnicki Z. J., *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003.
- Zubkova M., *Vo Dvorce Respubliki prošel koncert, posviaščennyj 100-letiu VLKSM*, „SB: Belarus’ segodnia”, 29.10.2018, <https://www.sb.by/articles/vo-dvortse-respubliki-prokhodit-kontsert-posvyashchennyj-100-letiyu-vlksm-.html>.